

Venäläinen juopottelu kulttuuri-ilmionä

I r i n a T a k a l a

Päihdyttävien juomien nauttiminen on kuulunut ihmiskunnan elämään vuosituhansien ajan. Alkoholin käyttöön liittyvät traditiot, tottumukset ja tavat juurtuivat elämänmenoon vuosisatojen aikana ja muuttuivat valtavaksi voimaksi, joka vaikutti suuresti ihmisten psykologiaan ja käytäytymiseen. Kun vastataan kysymykseen, miksi ihmiset käyttävät alkoholia, on täysin perusteltua rinnastaa toisiinsa toisaalta ihmisen itsetuntemuksen erityispiirteet ja toisaalta alkoholin käytön ominaispiirteet ja yhteiskunnan suhde päihdyttäviin juomiin eri historiallisina aikoina. Alkoholin käyttöä tulee siksi tarkastella yhtenä kulttuurin elementtinä. Juomiseen liittyviä tapoja voidaan arvioida eri kulttuureissa eri aikoina joko kulttuurinvastaisina ilmiöinä tai täysin hyväksyttävänä sosiaalisina ilmiöinä riippuen kyseisenä aikana ja kyseisessä yhteiskunnassa vallitsevista näkemyksistä. Joka tapauksessa kaikki kansat ovat kaikkina aikoina pitäneet päihdyttävien juomien väärinkäyttöä yleisistä normeista poikkeavana ja normeja rikkovana käyttäytymisenä.

Venäjällä juomisella on ollut suuri merkitys muinaisajoista lähtien. Monien mielestä (myös venäläisten) se on jopa kansallinen piirre: kukapa venäläinen ei joisi – jos ei juo, ei ole venäläinen. Venäläiselle kyky juoda paljon ilman sen suurempia seurauksia itselleen tai ympäristölleen on aina ollut tietynlainen uljuuden mittari, josta

on sopinut itse ylpeillä ja muiden ottaa mallia. Alkoholin väärinkäyttö on tuomittu ja siitä on rangaistu, mutta venäläinen paradoksi piilee siinä, että yhteiskunnassa on ikiajoista asti pidetty täysraittiutta poikkeavampana kuin juoppoutta.

Venäläinen juoppous on samalla yksi kaikkien mytologisoiduimmista ilmiöistä. Siinä on hyvin vaikeaa erottaa totuutta kuvitelmasta, sillä kuva juoppoudesta on syntynyt ja kehittynyt monien vuosisatojen kuluessa, eikä läheskään aina hyvänsuopien tarkkailijoiden toimesta. Eräät käsitykset venäläisten juomatavoista ulottavat juurensa kaukaiseen menneisyyteen; tällaisia ovat esimerkiksi Moskovan valtiossa 1600–1700-luvuilla vierailleiden ulkomaalaisten saamat vaikutelmat, joiden ansiosta venäläisten juopottelusta tuli yleinen puheenaihe Euroopassa. Toiset käsitykset ovat venäläisten itsensä muokkaamia. Venäläisessä kirjallisuudessa 1800-luvulta 1900-luvun alkuun esiintyy lähes jokaisella sivulla pullo. Nyky-Venäjä jatkaa vanhan kuvan pönkittämistä. Perinteisten ulkomaalaisten esittämien vaikutelmien ja kirjallisuuden rinnalle on tullut elokuva, joukkotiedotusvälineet ja Internet, jotka levittävät maailmalle kuvaa korkean tason juopuneista poliitikoista sekä kohtauksia nykypäivän venäläisten arkielämästä.

Silti tulee kysyä, kuinka paljon tämä jo vakiintuneeksi muodostunut kuva juoposta Venäjältä vastaa itse asiassa todellisuutta historian eri vaiheissa? Kuinka muodostuivat venäläisen juhlapöydän tavat ja traditiot ja miksi ne muuttuivat ajan saatossa? Ja miksi juoppous liitetään koko maailman silmissä juuri venäläisiin, kun kaikki juovat? Tässä artikkelissa halusin palata alkulähteille ja tarkastella sitä, kuinka kyseessä

oleva kulttuuriantropologinen ja mentaalinen tila syntyi, mikä on sen subjektiivinen merkitys ja millä tavalla se on muuttunut erityisten olosuhteiden vaikutuksesta.

Lukuisten venäläisen kulttuurin muovautumiseen vaikuttaneiden tekijöiden joukosta haluaisin nostaa esille kaksi asiaa, joilla on mielestäni erityisen suuri merkitys tutkittaessa venäläistä juopottelua ilmiönä: hyvin pitkään jatkuneet yhteisölliset traditiot ja venäläisen ortodoksian erityispiirteet.

Pitkä perintö

Kyläyhteisössä elävien venäläisten, kuten monien muidenkin Itä-Euroopan kansojen, yhteiskunnallinen elämä sujui vuosisatoja pääasiassa alueellisen (naapuri-)yhteisön puitteissa. Yhteisö toimitti erilaisia talonpoikien elämälle ja valtiolle tärkeitä tehtäviä. Se kontrolloi jäseniensä sosiaalista käyttäytymistä ja yhteisesti hyväksytyjen moraalienormien noudattamista. Yhteisö ylläpiti eettisiä traditioita, joiden säilymistä ja kehittymistä se sääтели erityisen sosiaalisen-psykologisen mekanismin avulla vaikuttaen kirjaimellisesti jokaisen talonpojan elämään (Gromyko 1986, 93–116). Vasta 1800-luvun lopussa ja 1900-lu-

vun alussa talonpoikainen elämänmuoto alkoi muuttua tavarasuhteiden kehittyessä, kylän ulkopuolella tehtävän ansiotyön laajetessa ja yhteyksien lisääntyessä kaupunkeihin.

Jokainen kulttuuri on luonnollisesti monikerroksinen. Venäläinen talonpoikauskulttuurikaan ei ollut yhtenäinen, vaan sen sisään mahtui erilaisia kulttuureja, esim. aunuksien talonpojan, Donin kasakan, ortodoksitalonpojan ja vanhauskoisen talonpojan kulttuuri. Venäläisellä papistolla oli täysin erilainen elämäntapansa ja omintakeinen kulttuurinsa, jossa taas valkoisen ja mustan papiston, piispojen ja alempien kyläpappien elämä poikkesi suuresti toisistaan. Kauppiailla ja kaupunkien asukkailla (porvareilla) oli omat elämäntapansa ja piirinsä, vaatteensa ja vapaa-ajan viettotapansa. Myös venäläisen aateliston elämäntapa ja kulttuuri oli omalaatuista. Ei kuitenkaan sovi unohtaa, että vuonna 1897 tehdyn ensimmäisen yleisvenäläisen väestönlaskennan mukaan talonpojat (kasakat mukaan lukien) muodostivat 80 % Venäjän kansasta. (Russkije 1997, 48–49.) Venäläisen yhteiskunnan jokaisessa sosiaalisessa kerroksessa vallitsivat kulttuuripiirteet, jotka olivat muodostuneet vuosisatojen aikana venäläisessä talonpoikaisyhteisössä. Ei ole sattumaa, että kun filosofisessa ja historiallisessa kirjallisuudessa puhuttiin Venäjän kansan luonteenpiirteistä, niin useimmiten korostettiin yhteisöllisyyttä (V. Kljutševski), henkistä yhteyttä (S. Uvarov, V. Solovjov) ja kommunitaarisuutta (N. Berdjajev).

Ortodoksian vaikutus

Kristinuskon omaksuminen Venäjällä vaikutti suuresti venäläisen kulttuurin erityispiirteiden muotoutumiseen. Itse uskon valinta on täysin venäläinen ilmiö ja Venäjän historian erikoispiirre. Sergei Solovjov totesi, että muut läntiset kansat eivät voineet valita uskoaan monien uskontojen joukosta, he saattoivat ainoastaan vaihtaa pakanuuden kristinuskoon (Solovjov 1989, 178). Venäläiset ruhtinaat taas valitsivat jumalan, joka ”suhtautui suopeasti heidän heikkouksiinsa ja joka palkitsi hyvät” (Karamzin 1989, 149). Ei

syöttä muodostunut legenda sanoista, jotka Kiovan suuriruhtinaan Vladimir Svjatoslavitšin sanotaan lausuneen muslilimähteliläille, jotka yrittivät taivutella Venäjää omaksumaan alkoholikäytön kieltävän islaminuskon: ”Venäjällä juodaan ilolla, emme voi ilman olla” (PVL 1991, 64–65). Ortodoksinen uskonto taas ei periaatteessa kiellä alkoholia vaan jopa tarjoaa ihmisille leipää ja viiniä ehtoollisena. Sitä paitsi kuulumista lahkoihin, jotka tarjosivat ehtoollisella viinin sijaan vettä, pidettiin kaikkein suurimpana syntinä, vääräuskoisuutena (Pohlekin 1991, 28–29). Nähtävästi tästä kumpuaa Venäjällä syvä halveksunta niitä kohtaan, jotka eivät juo ja joita siksi pidetään ”pakanoina” ja houkkina. Tämä on jääne uskonnollisesta suvaitsemattomuudesta. Samasta lähteestä kumpuaa laajalle levinnyt sanonta, joka liittyy kaikenlaiseen juomiseen: ”Pyhä asia!” ja ”On synty olla juomatta sille”.

Uuden uskonnon omaksuminen ei kuitenkaan aina ole merkinnyt sitä, että ihmiset olisivat luopuneet pakanallisista traditioista. Dualismi muodostui venäläisyyden erityispiirteeksi. Monessa suhteessa ortodoksinen kirkon voitto oli vain näennäinen. Kirkon juhlallisten ja salaperäisten rituaalien rinnalla säilyivät vuosisatojen ajan pakanalliset, mytologista tajunnan tasoa heijastavat rituaalit. Nikolai Berdjajevin mukaan tällainen kaksoisusko, jossa ortodoksinen usko yhtyy pakanalliseen mytologiaan ja kansanrunouteen, selittää monia Venäjän kansan ristiriitaisuuksia. Juuri tästä syystä venäläisyyden ytimessä säilyi aina dionyysinen, ekstaattinen elementti ja tietty taipumus riehuntaan ja anarkiaan järjestyksen romahtaessa (Berdjajev 1990, 47).

Kristinuskon omaksettuaan kansa ei luopunut isiensä tavoista vaan säilytti ne uuden uskonnollisen kuoren alla. Tämä kansan maailmankatsomuksen synkretismi tuli ilmi tieteessä laajalle levinneessä termissä arkipäivän ortodoksia, joka heijasti reaalisesti Venäjän kansan ja ennen kaikkea talonpoikaiston keskuudessa syntyneitä uskonnollis-rituaalisia käytäntöjä. Koko isovenäläisten elämä kehdestä hautaan oli viitoitettu lukuisilla rituaaleilla ja tavoilla; ihmisen vapaalle aloitteellisuudelle ei jätetty

pienintäkään sijaa (Muronov 1992, 6–7). Tämä ”ihmisen rituaaleilla kyllästäminen” toteutui hyvin myös juomapuolella.

Venäläisten – aivan kuten kaikkien muidenkin kansojen – juomatraditioiden lähteet löytyvät pakanallisten juhlien maagisista rituaaleista. Muinaisessa maailmassa yksilö ei nähnyt itseään yhteisöstä erillisenä. Elämä muodostui yhteisön asettamien roolien ja rituaalisten toimien loputtomasta toistamisesta, eikä ihminen kyennyt erottamaan omia tekojaan esi-isiansä tai heimoveljiensä teoista. Arkaaisissa yhteiskunnissa tärkeintä oli tilannekohtainen käyttäytyminen, jossa ei ollut sijaa motivaation horjumiselle eikä moraalisille valinnoille. Voidaan olettaa, että yksilöllistä juopottelua ei tuolloin esiintynyt lainkaan. Kuten muinaisessa Idässä ja antiikin maailmassa niin myös Euroopan ja Aasian pakanakansojen keskuudessa päihtyminen oli tavallisesti uskonnollinen tai historialliseen juhlaan liittyvä tapahtuma, se oli ehdottomasti kollektiivista ja liittyi tarkasti määriteltyihin tilanteisiin: muistojuhliin, bakkanaaleihin, kevät- ja syyspäivän tasauksiin, sadonkorjuujuhliin jne. (Kirjak, Ivanets 1999, 56–57). Perinteiset juomingit olivat ritualisoituja ja kontrolloituja – juhlapöydästä oli yhteys jumaliin, ateriointi oli sakraalista.

Kollektiivisuuden merkitys

Alkoholikäytön yksilöllistymistä havaitaan jo varhaiskeskiajalla, jolloin yksilöllistyminen yleisesti vahvistui. Venäjällä sen sijaan kollektiivisen aterioinnin traditiot jatkuivat yhteisöllisen elämänmuodon oloissa aina 1900-luvulle saakka ja sen jälkeen neuvostokollektivismiin puitteissa. Osaksi ne jatkuvat vielä tänäkin päivänä. Syitä kollektiiviseen lasien kallisteluun oli Venäjällä sitä paitsi enemmän kuin missään.

Jokainen kylän asia päätettiin ehdottomasti (ja joskus myös aloitettiin) syömingeillä tai juomingeilla. Runsas rypiskely kuului useiden vuosisatojen ajan ehdottomana osana ruhtinaiden tai tsaarien pitoihin, vuotuisjuhliin, samoin kuin perheiden ja yhteisöjen juhliin ja sittemmin myös

kirkollisiin juhliin Itse yhteisöllinen elämänmuoto tarjosi valtavan määrän syitä juomatapojen synnylle ja vahvistumiselle: kollektiivinen työ synnytti kollektiivisen levon.

Talonpoikia yhdistävien arkipäivän taloustöiden ohella oli koko joukko muunlaisia töitä, jotka tavanmukaisesti päätettiin syömingeillä ja ilonpidolla. Yleisimpiä ja pisimpään säilyneitä perinteisiä kollektiivisen työn muotoja olivat talkoot – naapureiden avustaminen kiireellisissä tai raskaissa töissä (talonrakennus, korjaustyöt, palovahingosta kärsineen auttaminen yms.). Töiden päättymisen jälkeen apua saanut järjesti juhlat. Joskus juomingit saatettiin järjestää myös yhteisesti. Joissakin paikoissa, erityisesti syrjäseudulla, harjoitettiin aina 1900-luvun alkuun saakka sellaisia perinteisiä kollektiivisia töitä kuten oravanmetsästys ja männynkäpyjen keruu (Siperiassa) tai kalastus koko kylän voimin (pohjoisissa kuvernementeissa ja Donin alueella). Saalis jaettiin kaikkien kesken ja töiden jälkeen juhlittiin (Russkije 1997, 558–560; Gromyko 1986, 267–269).

Yhteisön edustaman tapaoikeuden perinteisillä normeilla oli suuri rooli kylän elämässä. Erialaisten käytännönasioiden sopimisessa, kau-

panteossa, käräjillä ja pesänjaossa talonpoikia ohjasivat miltei aina traditionaaliset säännöt ja tavat. Minkä tahansa asian päätteeksi pidettiin *magarytš* (kaupantekijäiset, harjakaiset), jos perinne niin vaati. Se, jonka hyväksi jokin asia oli ratkaistu, tarjosi viiniä. Kyläkokoukset, joissa käsiteltiin tärkeitä talousasioita, päätettiin toisinaan yhteisillä juomingeilla (Gromyko 1986, 105–113).

Nämä vuosisatojen pyhittämät tavat ovat säilyneet nykypäivään asti. Vielä 1920-luvun puolivälissä neljännეს juomingeista maalla liittyi *magarytšeihin*, ryyppäämiseen kaupankäynnin ja kyläkokousten yhteydessä (Rodin 1929, 24–26). Ja vaikka nykyään vain harva muistaa sanan *magarytš*, niin monet nykypäivän venäläiset noudattavat tinkimättä perinnettä ”pestä” mikä tahansa asia, ostos ja kaupanteko. Ajatellaan, että jos niin ei tehtäisi, osoittautuisi ostos tai kauppa huonoksi tai asia jäisi tekemättä.

Juominen osana juhlia

Luonnollisesti juhlat tarjosivat vieläkin enemmän syitä runsaalle juomiselle. Venäläisten juhlakalenteri on muovautunut aikojen kuluessa. Jokainen historiallinen ajanjakso on painanut siihen oman leimansa tuoden kansan juhlatapoihin jotain uutta muuttaen ne toisinaan lähes tunnistamattomiksi. Juhlakalenteri on kokenut kaikkein näkyvimmit muutoksensa muinaisen Venäjän omaksuttua kristinuskon, Pietari Suuren uudistusten aikana, itsevaltiuden luhistuttua sekä 2000-luvun vaihteessa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Mutta ylenpalttinen kestävyys on pysynyt kaikkien venäläisten juhlien osana.

Ensimmäisenä syntyivät itä-slaavien esisien maanviljelyskalenteriin liittyvät juhlat. Toisin kuin myöhemmin syntyneillä juhlilla, vuotuisjuhlilla oli etupäässä maaginen luonne. Niiden tarkoitus oli turvata ihmisten terveys ja perhesopu, hyvä sato pellolla ja kasvimaalla sekä kotieläinten runsas lisääntyminen. Kristinuskon omaksumisen myötä 900-luvun lopulla Venäjällä ilmestyi uusia, kirkollisia (kristillisiä, ortodoksisia, uskonnollisia) juhlia, jotka liittyivät kaikkein

tärkeimpiin kristinuskon historian tapahtumiin, erityisen kunnioitettuihin kristillisiin pyhimyksiin ja ihmeitä tekeviin ikoneihin.

Kristinuskon levittämisen myötä kirkko joutui vuosisatojen ajan käymään kiivasta kamppailua pakanallisuuden jäänteitä vastaan. Kirkon asenne oli leppymätön kuitenkin ainoastaan pakana-kultin harjoittajia (velhoja ja noitia) kohtaan. Sen sijaan vuosisatojen aikana muotoutuneiden tapojen ja rituaalien suhteen ortodoksinen kirkko valitsi kokemuksen pohjalta toisenlaisen taktiikan; se mukautti ne kristilliseen ideologiaan sopiviksi. Erityisen selvästi tämä ilmeni talonpoikien maanviljelyskalenterissa, joka muuttui kristinuskon vaikutuksesta pyhimyskalenteriksi. Talonpojat käyttivät kirkollisten pyhimysten nimiä ja loivat maataloustöiden ajankohtaa ohjaavan kalenterin ja säästä kertovan nimistön ja jatkoivat vanhojen juhliensa viettämistä uusilla nimillä. Entistä joulunpyhää nimitettiin nyt Kristuksen syntymäjuhlaaksi, talvenalun juhla oli Kristuksen kastejuhla, seitsemäs torstai pääsiäisestä oli Pyhän Jumalanäidin ilmestyspäivä, pääsiäinen sai vakiintuneen nimensä, kesäpäivän seisaus muuttui juhannukseksi (Johannes Kastajan juhla) jne.

Talonpoikaiset rituaalit, leikit ja kuorolaulut, jotka olivat syntyneet primitiivisestä magiasta ja joihin liittyi varsin reipas ryypiskely, keskittyivät siis kristillisten juhlien ympärille, vaikkeivät niiden perinteinen viettotapa ja muoto muuttuneetkaan. Vielä 1900-luvun alussa rituaalikalenteri, jossa oli monia kerrostumia menneiltä ajoilta, oli venäläisemmistöisillä alueilla säilyttänyt oman perinteisen luonteensa. (Propp 1963; Russkije 1997, 569–571, 740–741). Vaikka monet arkaaiset rituaalit olivat siihen mennessä hävinneet ja toisten alkuperäinen tarkoitus oli unohtunut, säilyttivät ne tärkeimmät ulkoiset muotonsa. Rituaaleja pidettiin ainoastaan juhlaan kuuluvina huveina, joita noudatettiin pyhästi, erityisesti silloin kun niihin liittyi runsas kestitys.

Oikeastaan jokaiseen juhlaan kuului kestitys, mutta runsainta juominen oli juhlissa, jotka liittyivät suuriin paastoihin. Talonpojat valvoivat paaston noudattamista tarkasti, ja kaikki tiesivät

niiden ajankohdan. Erityisen suurena syntinä pidettiin Suuren paaston rikkomista, lähes samalla tavalla suhtauduttiin Herran Äidin paastoon ja muihin ankaran paaston päiviin (pakanallinen kuusijuhla, Pyhän Johannes Edelläkävijän messaus, Pyhän ristin ylentämisen päivä). Muiden paastojen rikkomista pidettiin tavallisesti pienempänä syntinä. Vain Suuren paaston ja Herran Äidin paaston aikana ei juotu vodkaa (Russkije 1997, 652). Ehkä siitä syystä valmistautumista Suureen paastoon ja sen lopettamista vietettiin Venäjällä hurjalla juhlinnalla: laskiainen ja pääsiäinen ovat kaikkein humalavetoisimpia venäläisistä juhlista.

Yhteisöllinen taso ja perhepiiri kietoutuivat tiiviisti yhteen niin kutsutuissa nimikkojuhlissa, jotka olivat paikkakunnan kirkon nimikkopyhimyksen kunniaksi pidettyjä juhlia. Näiden juhlien uskonnollisen puolen (kirkossakäynti, haudoilla käynti) ohella tärkeän momentin muodostivat suuret kyläjuhlat. Monin paikoin oli tapana panna olutta yhteisessä astiassa ja teurastaa härkä. Nämä tavat kuuluivat yhteisön kollektiiviseen ateriointiin ja säilyivät aina 1900-luvun alkuun asti (Russkije 1997, 571).

Juominen häissä ja hautajaisissa

Perhejuhlat täydensivät juhlien laajan kirjon. Perhejuhlat koostuivat ennen kaikkea häirituaaleista, lasten syntymään liittyvistä rituaaleista ja tavoista sekä hautajaisiin ja muistojuhliin kuuluvista tavoista ja rituaaleista. Kaikkein vähiten juotiin lasten syntymän yhteydessä, vaikka itse syntymää ja kastetta tietysti oli tapana juhlia. Mutta näissäkin rituaaleissa käytettiin usein alkoholi-juomia, ilmeisesti elämänvoiman symbolina. Esimerkiksi vastasyntyntä ensimmäisen kerran kylvetettäessä oli joskus tapana kaataa muutama pisara vodkaa pesuveteen.

Hää- ja muistorituaalit olivat varsin monimutkaisia ja täynnä symboliikkaa. Juomat olivat niissä tärkeässä asemassa symboloimassa ihmisen elämän eri puolia ja ihmisluonteen erilaisia piirteitä. Jo häämenojen alku oli täynnä kaikenlaisia toimia. Niihin kuuluivat kosinta,

kihlaus, sulhasen talouden katselmus, morsiamen katsojaiset, pyhiinvaellus, kädenlyönti ja lopulta juomingit. Joskus monet näistä menoista tapahtuivat samana päivänä, toisinaan jokaiselle oli varattu oma päivänsä. Joka tapauksessa juhlapöydän ääressä istuttiin usein ja kestitys oli vastavuoroista, mikä edesauttoi osapuolten tutustumista toisiinsa. Kestitykset pidettiin varta vasten viikon ”helppoina” päivinä, ei paastopäivinä keskiviikkoisin ja perjantaisin.

Kihlaus ja kädenlyönti olivat hääneuvotte- luiden viimeinen vaihe, ja yhteistä juhla-ateriaa seurasi ryyppääminen (*zapoï* tai *propoi*). *Pro-poiksi* kutsuttiin usein myös morsiamen luona vietettyä viimeistä iltaa ennen häitä. Oli olemassa ilmaisu *zalivat nevestu* eli kihlata lopullisesti, minkä lisäksi sanottiin *propitaja-zalitaja* (juotu ja valettu). Juomisen jälkeen naimisiinmenosta kieltäytymistä pidettiin kihlauksen rikkomisena, josta kansan uskomuksen mukaan sulhasta ja morsianta seurasi epäonni koko loppuelämän ajan.

Häitä edeltävien ja häärirituaalien yksityiskohdat liittyvät myös usein alkoholijuomiin. Ennen sulhasen matkaan lähettämistä puhenainen heitti ihmisten päälle humalasta ja kaurasta tehtyä seosta, puhemies puolestaan valeli hevosten päälle kiljua ja morsiuspukuun sonnustautunut morsian pestiin vodkalla (”viinillä”) yms.

Kirkollinen vihkiminen antoi avioliitolle lainvoiman, mutta kansan käsityksen mukaan vihkiminen yksin ei riittänyt. Vihkimistä ilman häitä ei hyväksytty. Eli oli järjestättävä myös hääjuhlat, eräänlainen kollektiivin, perheen ja yhteisön hyväksyntä. Hääjuhlat kestivät tavallisesti kolme päivää, rikkailla talonpojilla vieläkin pidempään. Ne koostuivat erilaisista huveista ja juhla-aterioista molempien kotona. Hääjuhlat päätettiin tavallisesti aviomiehen kotona. Nuorelleparille valmistettiin mietoa alkoholipitoista hunajajuomaa. Nuoripari ei juonut sitä ainoastaan hääjuhlissa vaan myös 30 päivää häiden jälkeen. Mitään muita vahvempia alkoholijuomia heidän ei sallittu nauttia. Tästä juontuu ilmaisu *medovyï mesjats* (”hunajakuu-kausi” eli kuherruskuukausi). Nuorenparin koko

ensimmäinen vuosi kului lukuisissa vierailuissa tutustumassa sukulaisiin (Pankejev 1998; Russkije 1997, 474–493).

Venäläisten hautajais- ja muistorituaalit ovat samankaltaisia kuin muilla kansoilla. Muistojuhla, jossa juomisella oli keskeinen rooli, oli tuttu käytännössä kaikille maailman kansoille, vaikka tavat eivät säilyneet juuri missään muualla niin pitkään niin arkaaisessa muodossa. Monet venäläisten hautajaismenojen piirteet juontavat juurensa muinaisten kreikkalaisten uskonnosta ja filosofiasta. Ateenassa hautaan laitettiin viiniä, öljyä ja hunajaa, kolmantena ja yhdeksäntenä päivänä hautajaisten jälkeen vainajalle tuotiin ruokaa ja haudalla juotiin (Kulakovski 1899, 53).

Juomingit sekä ennen että jälkeen hautajaismenojen olivat tyypillisiä slaavilaisille pakanakansoille. Pakanallisten muistojuhlamenojen tarkoitus olikin nimenomaan suojeleu; rituaalien tuli karkottaa pahat voimat elävien parista. Siinä missä hautajaisia edeltävät juomingit oli tarkoitettu helpottamaan vainajan siirtymistä ”uuteen” elämään, mitä menot myös symboloivat, niin hautajaisten jälkeiset pakanalliset muistajaiset oli tarkoitettu varjelemaan eläviä vainajien pahoilta voimilta. Ajan myötä molemmat muodot yhdistyivät yhdeksi hautajaismenojen jälkeiseksi muistojuhlaksi. (ks. Jerjomina 1991, 55-56.)

Muistojuhlat muodostivat pitkin vuotta tapahtuvan itsenäisten rituaalien sarjan, joka toistui samassa järjestyksessä uudestaan. Vainajat eivät päässeet unohtumaan, kun muistelusyklin tapojen ja rituaalien mukaan heidän puoleensa käännettiin jatkuvasti, vainajien haudoilla vierailtiin ja heistä huolehdittiin rukouksilla ja erityisillä muistoaterioilla samoin kuin muilla juhlamenoilla. Vainajien muiston vaaliminen ja säännöllinen kanssakäyminen heidän kanssaan kuvasti sitä, miten tärkeää yhteisölle olivat sukulaisuus- ja naapurisuussuhteet, joille arjen elämäntapa oli perustunut vuosisatojen ajan.

Muistojuhlarituaaleille tyypillistä oli seremonian aluksi esitettyjen itkun- ja kuolinvirsi- yhdistäminen juhlamenojen lopun pidättelemätömään ilonpitoon Joissain kylissä hautajaispäi-

vänä ei juotu juuri lainkaan alkoholia, päivällisen jälkeen ehkä hieman vodkaa (ei enempää kuin 2–3 annosta), ja yleisesti vahvojen alkoholi-juomien nauttimista pidettiin hautajaispäivänä sopimattomana. Sitä vastoin koko hautajaisten jälkeen tuleva muistojuhlien täyttämä vuosi oli juomauhreilla kyllästetty: muistojuhlia vietettiin 9., 20. ja 40. päivänä hautajaisista, minkä lisäksi vietettiin kuoleman vuosijuhlaa ja erityisiä vainajien muistelulauantaita. Tämän lisäksi vainajia muisteltiin myös muiden juhlallisuuksien yhteydessä, niin kirkollisten ja kalenterivuoteen liittyvien juhlien kuin perhejuhlienkin.

Kaikille muistopäiville yhteisiä rituaaleja olivat muistojumalanpalvelus kirkossa, haudalla käyminen sekä muistoateria. Hautausmaalle vietiin ruokaa; silmännäkijöiden mukaan kylissä eri puolilla Venäjää vainajien muistelulauantaina ihmiset kulkivat kohti hautausmaata mukanaan piirakoita. Myös vodkan vienti haudoille oli yleistä. Kotiin palattua järjestettiin muistojuhla, jossa pöydät notkuivat olutta, viiniä ja ruokaa (Pankejev 1998; Russkije 1997, 524–530). Nämä perinteet elävät edelleen, ja enemmistö venäläisistä noudattaa myös koko vuoden mitaan toistuvia muistojuhlia lukuun ottamatta 20. päivän muistojuhlaa.

Vanhat juhlaperinteet vaikuttavat edelleen

Mitä tulee alkoholikulutuksen muotoihin Venäjällä, voidaan havaita alkukantaisen arkaaisuuden säilyneen pitkään. Erään tärkeimmistä perinteistä muodosti yhteisön kollektiiviset juhlat, *brattšiny*, jotka olivat peräisin jo pakanuuden ajoilta. Myöhemmin näitä juhlia järjestettiin esimerkiksi ortodoksisten pyhimysten, kyläkuntien ja kirkkojen suojelijoiden kunniaksi. Juhlien ajankohdat vaihtelivat kylistä riippuen, niitä oli kuitenkin yleensä monta ja ne olivat erilaisia luonteeltaan. Oli suuria juhlia (laskiainen, pääsiäinen, pyhän kolminaisuuden päivä, Kristuksen taivaaseenastumispäivä, uusi vuosi jne.) sekä lukuisia kansanjuhlia. Myös töiden saamista päätökseen tai vaikeuksista selviämistä (epidemiat, karjan

menehtyminen, katovuodet, nälänhätä) juhlittiin suurilla aterioilla.

Tällaisissa juhlissa oli läsnä vain perhe tai oman kylän väki, illallisille ei kutsuttu vieraita ihmisiä. Läsnä olivat miehet, useimmiten keski-ikäiset, kyläkokouksen jäsenet, sekä joskus naisia, jotka kuitenkin söivät erikseen. Juomamalja kiersi ringissä, kädestä käteen siirtyi *bratina*, suuri pyöreä ruukku, joka oli tarkoitettu yhteiseen käyttöön ja johon mahtui jopa kolme litraa juomaa (Russki narod 1991, 486). Astia ei kuitenkaan ollut kovin käytännöllinen, mikä ilmeisesti osaltaan hillitsi väärinkäyttöä: juopuneiden juhlavieraiden oli kerta kerralta vaikeampaa kallistaa juoma-astiaa, he läikyttivät enemmän juomaa kuin saivat suuhunsa (mistä tulee sanonta ”viiksiin valui vaan suuhun ei päätenyt”). Kollektiivinen juominen vahvisti sosiaalisia siteitä ja toisin päin: siitä, jolle ei juhlissa juomaa tarjottu, tuli usein sosiaalisesti hyljeksitty (Popov 1854, 19–41; Horoškevitš 1987, 184–192). Tämän vuoksi oli tärkeää osallistua juhlintaan, istua omalla tarkoin määritellyllä paikallaan pöydän ääressä, juoda omalla vuorollaan eikä missään nimessä nauttia vähemmän juomaa kuin asiaan kuului.

Oletettavasti juuri näistä tavoista muodostuivat venäläisten kansalliset perinteet, jotka

korostavat tasapuolista ja vastavuoroista kesittämistä: ”juo kun kaadetaan”, kieltäytyä ei sovi (vrt.: muinaiskreikkalainen sanonta ”Juo tai mene pois”. Tässä ilmeni isäntien sydämellisyys ja perinteinen vieraanvaraisuus – he pitivät suorastaan velvollisuutenaan juottaa vieraansa humalaan, koska niin kuin kansan keskuudessa sanottiin ”se joka ei ole kylläinen ja juovuksissa, ei ole juhlan väärti”. Nykyään se on muuntunut muotoon ”Kunnioitanko minua?”.

Venäläiset kestivät ovat täynnä kaukaisilta ajoilta peräisin olevaa symboliikkaa ja pakanakansojen rituaaleista kumpuavia alkoholinkäyttöön liittyviä tapoja. Ulkomaalaisille silmiinpistävimpiä näistä on venäläinen tapa tyhjentää vodkalasi yhdellä kerralla pohjaan saakka, mikä itse asiassa on peräisin ajoilta, jolloin pääasialliset juomat olivat olut ja sima. Osoittaakseen kykynsä soitaisiin urotekoihin bylinoiden muinaiset ritarit juovat yhdellä kertaa valtavia maljoja, joita ruhtinaan pitöpöydässä heille kannetaan (Bulgakovski 1902, 7).

Monilla kansoilla on tapana kohottaa malja toisen henkilön terveyden kunniaksi. Tämä tapa on Edward Taylorin (Taylor 1989, 82) mukaan peräisin uskonnollisesta rituaalista kohottaa juomauhuri jumalille ja vainajille. Tapa oli tunnettu jo antiikin kreikkalaisten, roomalaisten ja goottien keskuudessa. Muinais-Venäjällä terveydeksi juotiin myös ”Pohjanmaan kautta”. Tällöin henkilölle toivotettiin terveyden lisäksi myös onnea ja voittoja ja ”että hänen vihollistensa veri vuotaisi yhtä tyhjiin kuin tämä malja” (Gerberstein 1988, 219). Edellä mainitussa toivotuksessa realisoituu viinin ja veren välinen symbolinen yhteys, jolloin maljan kohottaminen saa maagisen rituaalin piirteitä. Piripintaan täytetty malja symbolisoi rikkautta, yltäkylläisyyttä ja hyvinvointia. Juoman jäänteitä lasissa pidettiin huonona enteena, merkinä siitä, että pahat voimat olivat liikkeellä tai että joku toivoi paha. Lasin pohjaan saakka tyhjentäminen taas merkitsi sitä, ettei ”lasiin jätetty pahoja henkiä”. Vastaavia sanontoja venäjän kielessä on muitakin: ”Se joka ei pohjaan asti juo, ei myöskään hyvää toivo”, ”Jos jää juomaa lasiin, myös rakkautta puuttuu”. Nykyään näitä

kansanviisauksia ei juuri muisteta, mutta siitä huolimatta juoman jättämistä lasiin pidetään huonona tapana.

Humalluttavat juomat elämän symbolina kuuluivat venäläiseen kansankulttuuriin, sen tapoihin ja kulttuuriin erottamattomasti – ne olivat osa niin iloa kuin suruakin, juhlaa ja arkea. Kuitenkaan niistä ei heti tullut varsinaisesti arkipäiväisiä, joka päivä nautittavia juomia. Alkoholijuomien rooli rituaalisina, tarkasti määriteltyihin juhlamenoihin liittyvinä juomina säilyi vuosisatojen ajan. Talonpoikauskulttuurissa alkoholia juotiin vain tapojen määräämissä tilanteissa. Alkoholin perinteinen käyttö toimi sekä juomista oikeuttavana että sitä rajoittavana ja säätelevänä tekijänä.

Myös yhteisön sisällä oli omia säätelymekanismeja ja sosiaalista kontrollia. Juomien laatua seurattiin ja miedompia juomia suosittiin, määrää tarkkailtiin ja liikakulutus tuomittiin ja keskeytettiin ja juoppoja pilkattiin. Myös sitä, kuka ylipäänsä sai käyttää alkoholia, kontrolloitiin. Nuoret ja naiset suljettiin kokonaan ulkopuolelle. Yleiset käytöstavat ohjailivat alkoholinkäyttöä kyläjuhlissa ja syömingeissä (Pryžkov 1992, 49–57; Golosenko 1986, 204). Maltillisuutta pidettiin normina, tärkeää oli iloita niin, etteivät juhlat menneet pilalle sen enempää itseltä kuin muiltakaan. Juomataidosta tulikin venäläisessä kulttuuriperinteessä jo kauan aikaa sitten eräänlaista uljuutta. Tämäkin näkyy monissa kansan sanonnoissa ja -viisauksissa. ”Juo, niin asiat selvenevät”, ”Juo, vaan älä menetä tolkkua”, ”Juoppous ja viisaus kulkevat käsi kädessä”, ”Juo olutta ja hunajaa, viisautta niistä saa”.

Kohti modernia aikaa

Venäläisissä juomatavoissa alkoi tapahtua muutoksia samoin kuin muuallakin maailmassa 1500–1600-lukujen taitteessa, kun uudet juomalaitokset, valtionkapakat, levisivät. Muutoksiin vaikutti myös juomavalikoiman muutos – vodkan laaja leviäminen. Näissä uusissa olosuhteissa Venäjä muodostaa erikoistapauksen, sillä siellä vanhat juomatavat ja alkoholin kulutuksen muo-

dot säilyivät pitkään, mikä mahdollisti myös erityisen venäläisen juomakulttuurin synnyn. Myös juomisen rituaaliset muodot, jotka jatkoivat elämäänsä tsaarinvallan kapakoissa, joissa yleisin juoma oli jo vodka, sellaiset tavat kuten tapa juoda lasi pohjaan, kestitä väkipakolla toinen toista, juoda tasavertaisesti kaikkien kanssa uskaltamatta kieltäytyä, muodostuivat aikaa myöten vaaroiksi. Seuraavat muutokset, erityisesti kapakoiden lakkauttaminen ja viinimonopolin syntyminen 1800-luvun lopulla, vain syvensivät ongelmaa – juopuneita nähtiin jo kaduilla, juopumuksesta tuli näkyvä ja pian myös täysin tavanomainen ilmiö. Lisäksi maaorjuuden lakkauttamisen myötä yhteiskunnassa tapahtui muutoksia, jotka rapauttivat vanhan patriarkaalisen elämäntavan hiljalleen. Muuttuvalla Venäjällä vanhojen alkoholinkäyttötapojen rinnalle tuli uusia, jotka tosin nekin pohjautuivat kollektiivisia ja äärimmäisiä juominkeja tavallaan ennakoineisiin arkaaisiin tapoihin. Opiskelijoiden juhlinnassa, upseerien ja aatelisten hurjissa elosteluissa, kauppiaiden juomingeissa ja työväestön katujuopottelussa oli kussakin omat erityispiirteensä.

Lopputuloksena oli se, että vaikka Venäjä oli tilastoissa häntäpäässä mitattaessa alkoholinkulutusta henkeä kohden, niin erot alkoholinkäytön muodoissa muihin maihin verrattuna olivat niin huomattavat, että muu maailma piti Venäjää aivan ansaitusti ”humalaisena”. (Takala 2002, 114–125.) Missään muussa maailman valtiossa ei tähän päivään mennessäkään ole ollut vastaavaa alkoholikuolemien määrää.

Neuvostovalta puolestaan tuotti kokonaisen uuden sarjan uusia yllykkeitä arkijuopottelun leviämiseen väestön keskuudessa. Juopottelun aiheita riitti: vuoteen 1932 saakka kaikki suuret uskonnolliset juhlat olivat vapaapäiviä ja niiden rinnalle vastaaviksi lomapäiviksi nousivat myös uudet, vallankumoukselliset – 1. toukokuuta, 7. marraskuuta ja niin edelleen. Juopottelusta näytti toisinaan tulevan pysyvä tunnusmerkki ammattijärjestöjen ja puolueen työväestön keskuudessa suorittamalle kulttuuriryölle (Takala 2002, 202–209). Myös uusia juhlapäiviä syntyi, ei pelkäs-

tään valtiollisia ja yhteiskunnallis-poliittisia vaan myös kalenterivuoteen liittyviä työläisammattien juhlapäiviä (kemistien, kaivostyöläisten, neuvostotieteen päivä jne.), työkollektiivien, yritysten, laitosten tai työntekijöiden uraan liittyviä juhlapäiviä ja rituaaleja (työntekijäksi nimittäminen, nimitys ammattikuntansa parhaaksi työntekijäksi jne.). Uusiin juhlapäiviin yhdistyi luonnollisesti myös uudentyyppinen alkoholinkäyttö, jota ei ollut vallankumousta edeltävällä Venäjällä ja jota ei liioin tavata muissa maissa: juhla-ateriat työpaikalla ja työajalla.

Rituaalinen juhla-kulttuuri pysyi pääasiassa samana kuin ennen. Ensimmäinen vaihe liittyi uskontoon ja arkipäivään: siinä missä ennen käytiin kirkossa ja rukoiltiin, osallistuttiin neuvostoaikana mielenosoituksiin ja juhla-kulkueisiin. Toinen kansan huvitteluun: pelit, kulkueet, kuljeskelu, puistoissa käynti, vieraiden vastaanotto, joihin kaikkiin liittyi kestitseminen. Ja jos ajan mittaan monet yksityiskohdat juhlien vietossa katosivat, muuttuivat ja unohtuivat, niin juomakulttuuri jatkoi elämäänsä ja säilyi miltei alkuperäisessä muodossaan.

Mutta itse juhlan käsittäminen muuttui myös asteittain. Sodanjälkeisinä vuosina ja erityisesti

neuvostoajan viimeisinä vuosikymmeninä juhla-kulttuuri liittyi yhä enenevässä määrin rituaalin toiseen ryhmään, kesteihin. Virallisuus, epäaitous, valheellisuus, määräykset osallistua mielenosoituksiin, suoranainen pakottaminen juhlisiin eivät voineet olla jättämättä jälkiään ihmisten suhtautumiseen juhlimiseen. Jokaisesta juhlasta tuli siten ennen kaikkea tekosyy juoda itsensä humalaan (”juhla ilman vodkaa on kuin passi ilman valokuvaa”), ja humalan aste oli yleensä varsin huomattava. Olosuhteita, joissa olisi voinut syntyä alkoholittomuuteen pyrkiviä tai niitä korostavia arvoja, ei kerta kaikkiaan ollut. Yksittäiset raittiuskampanjat (esimerkiksi 1920-luvun alussa, 1958, 1972, 1985–1987) aiheuttivat vain sen, että jo yksistään alkoholin saaminen riitti syyksi juhlia.

Nykyhetken tilanne

Nykypäivän Venäjällä juodaan enemmän kuin koskaan. Yhteiskunta, joka syntyy edellisen poliittisen järjestelmän raunioille, on aina ongelmallinen. Hajoamisen ilmapiiri vaikutti siihen, että väestön elämäntapa muuttui sekavammaksi jo siksikin, että venäläiseen elämäntapaan (sekä ennen Neuvostoliittoa että sen aikana) oli aina kuulunut ulkoinen määrittelevä voima, eli ihmiset ovat tottuneet käyttäytymään niin kuin jokin ulkopuolinen taho vaatii, oli kyseessä sitten tapojen ja perinteiden voima tai isännän, johtajan, valtion tai valtionpäämiehen käskyt ja komennot. Jos 1990-luvun uudistukset eivät kokonaan poistaneetkaan tätä ulkoista ohjausta, heikensivät ne sitä jyrkästi.

Väestö koki 1990-luvun ensimmäisellä puoliskolla todellisen vapauden sokin, joka vaikutti hintojen kallistumisen, köyhyyden ja työttömyyden lisääntymisen myötä käyttäytymismalleihin. Uudet mallit rikkoivat vanhoja moraali- ja oikeusnormeja vastaan. Sosiologisten tutkimusten mukaan yhteiskunnan lamaan,

joka johtuu tärkeiden sosiaalisten turvaverkkojen ja takuiden sekä stabiiliuden puutteesta herätti monissa ihmisissä väistämättömän totuttujen sosiaalisten ja käytösnormien torjunnan (Boikov 2001, 30–36).

Venäläisen juomakulttuurin arkaaiset juuret saivat uuden kapitalismin oloissa aikaan uuden, pidäkkeettömän ja hallitsemattoman, tavan kuluttaa alkoholia. Kollektiivinen juomakulttuuri, joka oli täynnä merkityksiä ja symboliikkaa ja jota yhteisö kontrolloi, on jo kauan sitten vaipunut unholaan. Nyt juodaan yksin, perhepiirissä tai satunnaisessa seurassa, nyt juodaan aiheesta ja aiheetta, juodaan koska se on monelle jo elämäntapa, johon yhteiskunta tai valtio ei enää vaikuta millään tavoin. Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana maahan on ilmestynyt massoittain alkoholisteja. Miesten kanssa tasatahtia juovat nyt myös naiset. Myös alkoholiongelmaisia nuoria on yhä enemmän, jopa 7–10-vuotiaita lapsia.

Gennadi Oništsenkon, maan johtavan kansanterveyslääkärin, mukaan alkoholismiin sairastuneiden määrä maassa lähentelee jo viittä miljoonaa (Oništsenko 2008). Valtio ja olutpanimot ovat viime vuosina yrittäneet ohjata väestöä uudestaan perinteisestä vodkasta kohti ”alkoholittomampaa” juomaa, olutta. Tämä on vain pahentanut tilannetta maassa, jossa jokainen tietää pienestä pitäen, että ”olut ilman vodkaa on kuin heittäisi rahaa tuuleen”. Terveysministeriön tilastoissa komeilee 65 000 alaikäistä alkoholista (alle 14-vuotiaita lapsia), joista monet lankesivat juuri olutyriyten mainontaan (Alkogolnaja katastrofa 2008). Asiantuntijoiden mielestä Venäjä on tällä hetkellä alkoholikatastrofin rajalla: venäläinen juopottelu sosiaalis-kulttuurisena ilmiönä on jo uhka kansalliselle turvallisuudelle.

*Venäjistä suomentaneet
Mikko Ylikangas ja Hanna Ruutu.*

Lähteet

- Alkoholnaja katastrofa (2008) = Alkoholnaja katastrofa v Rossii – puti vyhoda iz krizisa. Presskonferentsija 23.7.2008. <http://tass-ural.ru/press/?id=1150>
- Berdjajev, Nikolai (1990), Russkaja ideja: Osnovnyje problemy russkoi mysli XIX veka i natšala XX veka. – *O Rossii i russkoi filosofskoi kulture*. Pod red. M.A. Maslina. Moskva: Nauka, 43–271.
- Boikov, Vladimir (2001), Rossija: desjat let reformirovanija. – *Sotsiologičeskie issledovanija* 7, 30–36.
- Bulgakovski, Dmitri (1902), *Vino na Rusi po pamjatnikam narodnogo tvortšestva literaturnym i hudožestvennym*. Sankt-Peterburg.
- Gerberštejn, Sigizmund (1988), *Zapiski o Moskovii*. Moskva: MGU.
- Golosenko, Igor (1986), "Russkoje pjanstvo": mify i realnost. – *Sotsiologičeskie issledovanija* 3, 203–209.
- Gromyko, Marina (1986), *Traditsionnyje normy povedenija i formy obštšeniija russkih krestjan XIX v*. Moskva: Nauka.
- Horoškevitš, Anna (1987), "Nezvanyi gost" na prazdnikah srednevekovoi Rusi. – *Feodalizm v Rossii*. Moskva: Nauka, 184–192.
- Jerjomina, Valerija (1991), *Ritual i folklor*. Leningrad: Nauka.
- Karamzin, Nikolai (1989), *Istorija gosudarstva Rossijskogo*. Tom 1. Moskva: Kniga.
- Kirjak, Vitali & Ivanets, Nikolai (1999), Alkohol v istorii tsivilizatsii (istoriko-psihologičeski otšerk). – *Voprosy narkologii* 1.
- Kostomarov, Nikolai (1993), *Domašnjaja žizn i nrawy velikorusskogo naroda*. Moskva: Ekonomika.
- Kulakovski, Julian (1899), *Smert i bessmertije v predstavlenijah drevnih grekov*. Kiev.
- Muronov, Anatoli (1992), Ob osobennostjah formirovanija russkoi kultury. – *Problemy kultury i obštšestvennogo soznaniija*. Barnaul, 2–10.
- Oniščenko, Gennadi (2008), Sovremennoi Rossii nužna tšetnaja alkoholnaja politika. 21.2.2008. <http://www.nnov.ru/news/economics/?nId=40593>
- Pankejev, Ivan (1998), *Ot krestjan i do pominok: Obyčšai, obrjady, predanija russkogo naroda*. Moskva: Jauza.
- PVL (1991) = *Povest vremennyh let*. Petrozavodsk: Karelija.
- Popov, Andrei (1854), Piry i bratšiny. – *Arhiv istoriko-juriditšeskikh svedenii, odnosjaštšihsjja do Rossii*, izd. N. Kalatšovym. Kn. 2. 2-ja pol. Otd. VI. Moskva.
- Pohlebkjn, Viljam (1991), *Istorija vodki*. Moskva: Inter-Verso.
- Propp, Vladimir (1963), *Russkije agrarnyje prazdniki: Opyt istoriko-etnografitšeskogo issledovanija*. Leningrad: LGU.
- Pryžkov, Ivan (1992), *Istorija kabakov v Rossii*. Moskva: Družba narodov.
- Rodin, Dmitri (1929), Obsledovanije upotreblenija alkoholja v selskih mestnostjah RSFSR v 1928 g. i ego itogi. – *Alkohol v sovremennoi derevne*. Moskva: TsU RSFSR, 12–48.
- Russkije (1997) = *Russkije*. Otv. Red. V.A. Aleksandrov. Moskva: Nauka.
- Russki narod (1991) = *Russki narod: Ego obyčšai, obrjady, predanija, sujeverija i poezija*. Red. M. Zabyliny. Riga.
- Solovjov, Sergei (1989), *Tštšenije i rasskazy do istorii*. Moskva: Pravda.
- Tailor, Eduard B. (1989), *Pervobytnaja kultura*. Moskva: Pravda.
- Takala, Irina (2002), *"Veselije Rusi": Istorija alkoholnoi problemy v Rossii*. Sankt-Peterburg: Neva.